

Psychologen voor Justitie

Over gedragswetenschappelijke hulp aan de politie of de rechter

Psychologen treden geregeld op voor justitie. De politie helpen zij met advies bij de opsporing. Ook treden zij op als getuige-deskundige voor beslissingen die de rechter moet nemen. Dat werk zit vol valkuilen, niet in de laatste plaats omdat in de psychologie feiten anders zijn dan in het recht. Ook het vervullen van verschillende functies in één strafzaak brengt valkuilen met zich mee. Aan de hand van de praktijk worden de grenzen van dit werk verkend.

Peter J. van Koppen

wetenschap

W

Kunnen we de verklaring van deze getuige vertrouwen? Is de geclaimde amnesie van de verdachte voor het misdrijf echt of niet? Is de bekentenis van de verdachte misschien vals? Wat is bij deze verdachte de beste verhoorstrategie? Slaat de herkenning van de verdachte als de dader ergens op? Deze en vele andere vragen worden gesteld aan psychologen, of meer in het algemeen aan gedragswetenschappers. De vragen komen van de politie, die wil weten welke onderzoeksrichting zij moet kiezen. De vragen komen ook van de rechter, die wil weten wat het bewijs waard is.

Psychologen die zich werpen op het beantwoorden van vragen van politie en rechter stappen uit hun therapiekamer of uit hun laboratorium en betreden de wondere wereld van het strafrecht. Die wereld is niet alleen wonderlijk, omdat daar juristen rondlopen die in de afgelopen, pakweg, tweeduizend jaar een verfijnd systeem van regels en juridische dogmatiek hebben bedacht. Dat is een uiterst dienstig systeem, maar wel met een eigen logica. Die wereld is voor ons psychologen vooral anders, omdat feiten in de psychologie nogal anders zijn dan feiten in het recht (Van Koppen, 2004a). De reis gaat dan ook langs vele valkuilen.

Dat heeft Ruud Bullens kunnen ervaren in de Schiedammer parkmoord (zie daarover Van Koppen, 2003; Posthumus, 2005). In die zaak werd Kees Borsboom veroordeeld voor de moord op Nienke in het Beatrixpark in Schiedam en een poging daartoe op haar vriendje Maikel. De veroordeling was een rechterlijke dwaling. Iemand an-

ders pleegde deze misdrijven, zo bleek pas veel later. Bullens werd, toen er nog geen verdachte was, door de politie geëngageerd om de verhoren van de elfjarige Maikel 'te begeleiden, wat betekende dat hij de verhoren in de gaten moest houden om te beoordelen of Maikel slachtoffer of dader was. Hij [zelf] zegt dat hij met het oog op het welzijn van Maikel is ingeroepen en dat zijn rol niet op de strafzaak was gericht' (Posthumus, 2005, p. 79). De verhoren van Maikel werden op een bepaald moment bijzonder hard, mede omdat de politie hem niet geloofde en dacht dat Maikel misschien wel Nieke om het leven had gebracht. Bullens zat daarbij in de regiekamer van de studio waar de verhoren plaatsvonden en heeft niet ingegrepen. De Amsterdamse advocaat-generaal Frits Posthumus neemt hem dat bijzonder kwalijk, zo blijkt uit het evaluatierapport dat hij schreef in opdracht van het College van Procureurs-Generaal (Posthumus, 2005, p. 79 e.v.). Of Bullens had moeten ingrijpen, laat ik hier in het midden omdat ik de videobanden van de verhoren niet heb gezien. Het oordeel van Posthumus over Bullens is in ieder geval merkwaardigerwijs aanzienlijk harder dan over de rechercheurs die verantwoordelijk waren of de officier van Justitie onder wiens directie die verhoren plaatsvonden.

Bullens deed meer in de Schiedammer parkmoord dan slechts bij de verhoren zitten. Na de verhoren had hij gesprekken met Maikel. Hij maakte hiervan een bandopname en leverde in ieder geval een deel daarvan in bij het rechteercheteam. Zo zijn we de inhoud van ten minste één

therapie sessie te weten gekomen. En die liegt er niet om. Kort gezegd is het een indringend verhoor van Maikel in de vorm van een vertrouwelijk therapiegesprek:

'B[ullens]: Ik zeg hierbij dat ik nooit dit hier aan jouw vader of en moeder zal vertellen.

M[aike]: Je mag het vertellen als je het maar niet aan de pers gaat vertellen of zo.

B: Ik ga het ook natuurlijk niet aan de pers vertellen. Ik ben gewoon gebonden aan mijn geheimhoudingsplicht' (transcriptie gemaakt door het team van Posthumus, p. 20).

De therapie sessie vormt geen ondersteuning voor Maikel, want alle vragen van Bullens gaan over wat er feitelijk gebeurd is in het Beatrixpark; wat de dader precies heeft gedaan, wat Maikel zelf heeft gedaan en waarom hij niet heeft ingegrepen en Bullens vraagt zelfs naar het signalement van de dader. Van enige hulpverlening of ondersteuning van Maikel is niets te merken. Erger nog: wat Maikel ook vertelt, Bullens gelooft hem niet:

'B: [...] Keer ik terug naar het vraag van ik zei tegen jou, van jou verhaal klopt niet, kan niet kloppen er zijn te veel punten waarvan ik kan zeggen het klopt niet dat verhaal, je houdt iets achter, wat hou je nog meer achter behalve dat verhaal van het mes?' (transcriptie, p. 28).

Dat Bullens hem niet vertrouwt, merkt Maikel ook, maar Bullens geeft daaraan een therapeutische draai.

'B: [...] Ik wil je helpen en ik wil gewoon opnieuw met dat verhaal, dat wat jij hebt meegemaakt en dat ik bij de politie hulpverleners en ik met heel veel kindertjes die zeg maar hele nare dingen hebben meegemaakt. En ik ben daar voor die kinderen te zorgen dat ze daar mee kunnen leven. En als jij zegt je zit te hakken op mij, dan denk ik dat is niet zo. Begrijp je wat ik bedoel?' (transcriptie, p. 31).

Bullens haalt hier niet alleen hulpverlening en opsporing door elkaar, maar schond ook nog het vertrouwen dat Maikel in hem mocht stellen, door de bandopnames van dit therapieverhoor aan de recherche te geven.

Bullens vervulde nog meer rollen in deze zaak. Hij schreef in opdracht van de officier van Justitie een rapport 'pro justitia' over zijn onderzoek 'naar de persoonlijkheid van Maikel.' Dat rapport gaat niet alleen over Maikels persoonlijkheid, maar ook over het waarheidsgehalte van diens verklaring. Bullens schrijft:

'Maikel claimt tijdens het onderhavige onderzoek de waarheid te hebben verteld. [...] Het overgrote deel daarvan blijft evenwel overeind. Ondanks de neiging die Maikel tijdens de diverse verhoren heeft getoond om (delen van) zijn verhaal "kloppend" te maken, lijkt hij

inderdaad te hebben verklaard conform hetgeen zich in de realiteit moet hebben afgespeeld.'

Bullens laat na om te vermelden op welk onderzoek hij deze conclusie baseert. Hij heeft namelijk geen onderzoek gedaan naar het waarheidsgehalte van Maikels verklaringen. Hij deed slechts een persoonlijkheidsonderzoek (Bullens, 2006a).

Tot slot trad Bullens op als getuige-deskundige in een verhoor door de rechter-commissaris. Daarin spreekt hij opnieuw en nu uitgebreider over het waarheidsgehalte van de verklaringen van Maikel. En passant lost hij daarbij een groot probleem voor Justitie op. Het signalement dat Maikel van de dader had gegeven, kon met geen mogelijkheid slaan op de verdachte Kees Borsboom. Hij benadrukt tegen de rechter-commissaris dat de betrouwbaarheid van de gebeurtenissen die Maikel als perifeer ervaart lager is dan de betrouwbaarheid van kerngebeurtenissen. Bullens meent dat onder andere het signalement van de dader voor Maikel perifeer was. Dit leidt hij af uit de uiting van Maikel dat de verhoorders lopen te 'zeiken'. Daarom zijn de verklaringen van Maikel over het signalement minder betrouwbaar, aldus Bullens.

Bullens verdedigde zijn optreden in de Schiedammer parkmoord in het *Nederlands Juristenblad* (Bullens, 2006a; 2006b; Posthumus, 2006). Een belangrijk punt in zijn verdediging is dat hij niet deskundig is op het gebied van verhoren, want dat is de professionele deskundigheid van de politie. Die verdediging mag merkwaardig heten, nu Bullens juist voor het begeleiden van de verhoren was geëngageerd en zelf Maikel ook een therapieverhoor afnam. Die laatste activiteit laat hij in zijn verdediging onvermeld. En hij legt nog steeds niet uit hoe hij op grond van een persoonlijkheidsonderzoek uitspraken kan doen over het waarheidsgehalte van een verklaring.

Rechtspetten van psychologen

Het optreden van Bullens in de Schiedammer parkmoord demonstreert een aantal problemen bij het optreden van gedragsdeskundigen in het recht. Ten eerste is het niet verstandig om uitspraken te doen over iets waarnaar men geen onderzoek heeft gedaan. Ten tweede scheidt het verwarring als men meer dan één enkele pet opzet. Het helpen van de politie bij het verhoren is prima, maar daarbij past niet dat men de verhoorde in therapie neemt. Een persoonlijkheidsrapportage over een getuige is uitstekend, maar op grond daarvan kunnen geen uitspraken worden gedaan over het waarheidsgehalte van diens verklaringen.

Toch passen die petten ons allemaal, als we er maar steeds één tegelijk opzetten. Veel psychologen kunnen behulpzaam zijn in het strafrecht, wellicht vaak meer dan zij beseffen. Men dient zich dan echter wel steeds precies te realiseren waarmee men bezig is. In toenemende mate weten ook de politie en de rechter dat het nuttig kan zijn bij sommige problemen een psycholoog te consulteren.

Zo langzamerhand wordt het werk van psychologen in het recht daarom steeds meer gemeengoed.

Er is echter een groot verschil tussen werken voor de politie en voor de rechter. Bij het werk voor de politie gaat het om ondersteuning bij de opsporing. Aan psychologen wordt door de politie gevraagd om bijvoorbeeld behulpzaam te zijn bij het verhoren van moeilijke getuigen of verdachten. Daartoe hebben inmiddels veel politiekorpsen zelf psychologen in dienst. Geregeld worden echter ook psychologen van buiten gevraagd. Een andere vorm is de zogenaamde geografische daderprofilering, waarbij op basis van de pleegplaatsen uitspraken worden gedaan over de mogelijke woonplek van de dader (Van Koppen, De Poot & Van Koppen, 2000). Weer een andere vorm is daderprofilering, waarbij op basis van kenmerken van de plaats delict en andere informatie uit de zaak uitspraken worden gedaan over de psyche van de dader (Blaauw, Ferenschild, Van Koppen & Sheridan, 2002). Het doel van dat werk is om de politie verder te helpen bij de opsporing.

Voor een deel is het werk van psychologen voor de politie geïnstitutionaliseerd. Recent is bij de Politieacademie de Landelijke Deskundigenmakelaar opgericht. Dat instituut probeert voor recheteteams de beste deskundige in het land te vinden en spant zich ook in om de kwaliteit van de ingeschakelde deskundigen te handhaven (Vogelzang, 2006).

Een in de wereld unieke instelling is de Nederlandse Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken (Nierop & Van den Eshof, 2001, 2003). In sommige zedenzaken is de officier van justitie verplicht aan deze expertisegroep advies te vragen voordat een verdachte wordt aangehouden. In andere gecompliceerde zedenzaken kunnen officieren van justitie ook advies aan die groep vragen als zij dat zelf nodig vinden. De expertisegroep bestaat uit een gemengd gezelschap van klinisch gedragswetenschappers, rechtspsychologen en ervaren zedenrechercheurs. Hoewel het om een advies gaat, wordt het oordeel van de expertisegroep vrijwel altijd gevolgd.

Een geheel ander soort werk is echter het optreden als getuige-deskundige in een strafzaak ten behoeve van de rechter. Dan wordt gerapporteerd over een deel van het bewijs. Dat levert overigens een paradoxale situatie op. De rechter schakelt een deskundige in omdat hij zelf jurist is en van delen van het bewijs geen verstand heeft.¹ Vervolgens moet hij echter wel uitleggen in zijn vonnis waarom hij al dan niet van het rapport van de deskundige gebruik heeft gemaakt voor het bewijs.² De deskundige werd echter om een oordeel gevraagd omdat de rechter geen verstand heeft van diens vak.

Deze paradoxale situatie van de rechter schept verplichtingen voor de deskundige. Hij moet heel precies en zonder gebruik te maken van jargon, uitleggen hoe hij van de gegevens in het strafdossier tot zijn conclusies is gekomen. Dat is geen eenvoudige opgave, omdat de manier van redeneren in het psychologische domein nogal eens verschilt van wat de rechter van een deskundige wil weten. Ik geef een voorbeeld.

Psychologische vragen en rechtsvragen

Een typisch voorbeeld waar psychologisch redeneren en redeneren in het strafrecht sterk uiteenlopen, heeft te maken met hoe wij in de psychologie het vergaren van kennis hebben ingericht. Wij willen bijvoorbeeld weten of seksueel misbruikte kinderen meer seksueel getint spelen met anatomisch correcte poppen dan kinderen die niet seksueel zijn misbruikt (zie bijvoorbeeld Cohn, 1991; White, Strom, Santilli & Halpin, 1986). Psychologen zoeken dat uit met behulp van een quasi-experiment. En inderdaad: tussen de experimentele groep, de seksueel misbruikte kinderen, en de controlegroep, de niet-seksueel misbruikte kinderen, vinden wij in ons experiment een verschil in spelgedrag. Het verschil is dusdanig groot dat wij het verschil niet meer kunnen toeschrijven aan toeval. Wij noemen het verschil dan significant en trekken de conclusie dat seksueel misbruik een ander spel met de poppen veroorzaakt. Dat is een keurige conclusie binnen het psychologische domein.

De rechter kan daar echter niets mee en wel om een aantal redenen. Ten eerste is het verschil tussen het spel van misbruikte kinderen en niet-misbruikte kinderen weliswaar significant, maar dat betekent nog niet dat het verschil ook groot en van bijzondere betekenis is. Ten tweede is de rechter niet geïnteresseerd in verschillen tussen gemiddelden van groepen, maar in iets geheel anders. Hij wil met zoveel mogelijk zekerheid weten of Marietje door haar stiefvader seksueel is misbruikt. En dat is een vraag van een geheel andere orde. Niet: veroorzaakt seksueel misbruik seksueel spel met poppen, maar: kan uit individueel seksueel spel met poppen worden afgeleid dat het kind seksueel is misbruikt (zie over dit probleem ook Rassin & Merckelbach, 1999). Op dat punt faalt de poppenmethode jammerlijk, al was het alleen maar doordat niet-misbruikte kinderen nieuwsgierig zijn en daardoor nogal eens op zo'n manier met die poppen spelen dat het er seksueel uitziet. Dat zag de Hoge Raad ook in (HR 28 februari 1989, NJ 1989, 748, *Anatomisch correcte poppen*), zodat wij de poppen op het forensische terrein gelukkig vrijwel niet meer tegenkomen.

Een andere belangrijk verschil tussen het gebruikelijke werk van psychologen en het optreden als getuige-deskundige betreft het volgende. In de psychologie doen wij weliswaar veel uitspraken, maar die hebben een voorlopig karakter. Bij een intake voor therapie wordt bijvoorbeeld een diagnose gesteld. Die diagnose functioneert als werkhypothese voor de daaropvolgende therapie. Het is echter geen schande als gedurende de therapie blijkt dat de diagnose niet juist of niet geheel juist was. Men past dan de diagnose en eventueel de therapie aan. Op soortgelijke wijze denken psychologen, in navolging van Popper (1934) en De Groot (1961), over de resultaten van experimenteel onderzoek. De conclusies zijn altijd voorlopig, totdat iemand met een betere theorie komt of nieuw onderzoek andere resultaten produceert.

In het recht wordt van de psycholoog echter een defi-

nitief oordeel gevraagd. Hij moet dan antwoord geven op de vraag wat het bewijs betekent en dat in een rapport opschrijven. De rechter aanvaardt dat als het ultieme oordeel over wat hij aan de deskundige voorlegde. Het verdient dan ook aanbeveling om altijd heel precies alle mitsen en maren – als die er zijn – in het rapport op te schrijven zodat de rechter gewaarschuwd is dat het oordeel wellicht minder zeker is dan de gemiddelde jurist zou vermoeden. De psycholoog moet de rechter ook vertellen als er collega's zijn die er misschien wel anders over denken. En hij moet vooral waarschuwen als hij zijn conclusies niet heeft gebaseerd op deugdelijke theorieën die in empirisch onderzoek zijn getoetst. Dat laatste gebeurt niet altijd, zoals uit het vervolg zal blijken.

De psychologische kennis

In de rechtspsychologie en de forensische psychologie is de afgelopen jaren over heel wat terreinen zinvolle kennis verzameld, waarmee de politie en de rechter kunnen worden geholpen (Van Koppen, Hessing, Merckelbach & Crombag, 2002). Het is dan wel verstandig als daarvan bij de advisering gebruik wordt gemaakt. Met enige regelmaat komen we echter rapporten van psychologen tegen waarin de wetenschappelijke basis ontbreekt of uiterst beperkt is. Het beste voorbeeld is het Pieter Baan Centrum (PBC) dat de geestesgesteldheid van verdachten onderzoekt (Koenraadt, Mooij & Van Mulbregt, 2004). Het belangrijkste onderdeel van dat onderzoek betreft de vraag of de verdachte toerekeningsvatbaar is voor het misdrijf dat hem ten laste wordt gelegd. Dat houdt eigenlijk twee vragen in: (1) Hoe was de psychische toestand van de verdachte tijdens het misdrijf en (2) Is er een causale relatie tussen psychische toestand en het plegen van het misdrijf? Over de eerste vraag kunnen wij kort zijn: wij kennen geen deugdelijke methode waarmee we de psychische toestand van iemand zo'n half jaar of langer geleden kunnen vaststellen (Van Koppen, 2004b; De Ruiter & Hildebrand, 2002). De tweede vraag veronderstelt dat psychologen ferme uitspraken kunnen doen over de causale relatie tussen een psychische toestand en gedrag en bovendien aan de rechter kunnen beloven dat er, conform de juridische doctrine, niet sprake is van 'vrije wil' (Wegner, 2002). Dat is een onuitvoerbare opdracht. Niettemin onderneemt het PBC een groot aantal malen per jaar deze praktisch en principieel onmogelijke exercitie. Hoe groot deze en andere problemen van rapporten over toerekeningsvatbaarheid zijn, ontgaat kennelijk nog steeds de directie van het PBC (zie daarover Jelacic & Merckelbach, 2006; Van Koppen, 2006a, 2006b; Rinne & Heijdelberg, 2006).

Neen verkopen

Een eveneens onmogelijke exercitie kwam voor in een zaak waarin een pedagoog de politie hielp. Het betrof een nogal gruwelijke moord op een jonge vrouw die vermoedelijk ook nog verkracht was, een zaak die ik verder niet omschrijf

om de privacy van de betrokkenen te beschermen. De verdachte was een Marokkaanse man die slecht Nederlands sprak en wellicht ernstig psychisch gestoord was. Aan een pedagoog werd door de politie gevraagd om, zo schreef hij, 'een oordeel te geven over de kwaliteit van de verhoren en tevens mee te denken in de voortgang van de geplande resterende verhoren.' Hij schreef een rapport 'pro justitia' in opdracht van de officier van justitie. Dat rapport gaat echter over iets geheel anders.

De pedagoog heeft de verhoren op videoband gezien die zijn gehouden voordat hij bij de zaak was betrokken en hij heeft drie verhoren van de verdachte in vivo bijgewoond. Hij begint zijn rapport met de nodige terughoudendheid:

'Het feit dat er geen persoonlijk contact met de verdachte heeft plaatsgevonden, betekent dat onderstaande analyses/overwegingen met de nodige terughoudendheid dienen te worden beschouwd. [Het gaat] om impressies [...], zoals deze zijn af te lezen vanuit de geschreven teksten van de processen-verbaal, vanuit de videobeelden en vanuit hetgeen over de verdachte door derden is verklaard. Een en ander kan dan ook alleen worden gepresenteerd in de vorm van *hypothesen* met betrekking tot voornoemde psychologische opmaak van verdachte.' [onderstreping en cursief in origineel]

Die terughoudendheid mag dan wel aangekondigd worden, maar wordt in de rest van de tekst niet gehandhaafd. De pedagoog doet twee dingen. Hij geeft een oordeel over de 'psychologische opmaak' van de verdachte en hij oordeelt over de vraag of de verdachte de waarheid spreekt of niet. Over dat tweede schrijft hij onder andere:

'Voor een groot deel lijkt betrokkene bezig een kattenmuis spel te spelen. Spéélt hij boosheid, spéélt hij verongelijkheid, spéélt hij onbegrip etc. [...] Op diverse plaatsen tijdens de verhoren toont hij zich voorts leugenachtig, spreekt hij zich tegen dan wel lijkt hij ter plekke een verhaal te "fabriceren" om zichzelf geloofwaardig te maken.'

Dit leidt tot een harde conclusie over de verdachte:

'Bepaalde – naar het lijkt – daderwetenschap (indien bewezen) is vanuit betrokkene zelf (lees: spontaan) telkenmale naar voren gebracht. Een ander belangrijk gegeven is dat betrokkene – ondanks de hem toegedichte zwakbegaafdheid – op bepaalde punten tactisch/strategisch lijkt te zijn omgegaan met het prijsgeven van informatie over het onderhavige delict. Hij sprak zich daarin regelmatig weer tegen, zodat betrokkene verklaring op bepaalde punten als leugenachtig kan worden bestempeld.'

De enige slag om de arm die de pedagoog uiteindelijk lijkt te houden, is 'indien bewezen', wat dat in dit verband ook

moge betekenen. Als iets – vermoedelijk het daderschap van de verdachte – niet bewezen wordt, zijn de conclusies kennelijk geheel anders. Daar is wellicht alle reden toe, want de verdachte werd door de rechtbank en eveneens later, in hoger beroep, door het Gerechtshof ronduit vrijgesproken.

Belangrijker is om na te gaan hoe de pedagoog tot zijn oordeel over de leugenachtigheid van de verdachte heeft kunnen komen. Een van de harde resultaten van nogal uitbundig empirisch onderzoek in de rechtspsychologie is dat we aan mensen niet kunnen zien of zij liegen of niet (voor een overzicht Vrij, 1998; Vrij, 2004). Hij kan zijn conclusies dus niet valide hebben gebaseerd op het zien van de verhoren van de verdachte. Nu hij ook niet met hem heeft gesproken, is de enige mogelijkheid dat hij zijn oordeel baseert op het vergelijken van de verklaringen van de verdachte en het dossier dat de politie tot dan toe had opgebouwd. Hebben pedagogen bijzondere methoden om die vergelijking te maken? Mij zijn ze onbekend.

De pedagoog liet zich ook uit over de psychische opmaak van de verdachte. Hij deed onder andere uitspraken over het sociaal functioneren van de verdachte ('nog nauwelijks enige ontwikkeling'), over zijn gewetensontwikkeling ('Krachtens de gewetensontwikkelingsfases zoals beschreven door Lickona (1983) blijkt betrokkene op het tweede niveau [...] te functioneren.') en zelfs over zijn intellectuele capaciteiten. Let wel: ook deze uitspraken worden gedaan zonder de verdachte ooit getest of gesproken te hebben. Het rapport van de pedagoog is een bijzondere – en in het vak nieuwe – vorm van diagnostiek per video.

Het rapport in deze zaak wordt gekenmerkt door een probleem dat nogal eens voorkomt: het onvermogen van deskundigen om 'neen' te verkopen. Het lijkt erop dat deskundigen, als hen de eervolle opdracht ten deel valt om Justitie te helpen, *altijd* antwoord willen geven. Daarentegen zou de eerste vraag steeds moeten zijn: kan ik deze vraag beantwoorden en is het ook een vraag waarbij op mijn specifieke deskundigheid een beroep wordt gedaan en kan ik mijn antwoord ook baseren op deugdelijke theorievorming, een deugdelijke methode en deugdelijk empirisch onderzoek?

Conclusies

Ik realiseer mij dat ik in bovenstaande met een hink-stap-sprong door de wereld van psychologen in het recht ben gewandeld. Wie meer wil weten over het werk van psychologen in het recht, leze de literatuur waarnaar wordt verwezen (en de zaaksbeschrijvingen in Merckelbach & Jelicic, 2004; Wagenaar, 2006; Wagenaar & Crombag, 2005).

Ik heb geprobeerd een aantal grenzen van het werk van psychologen voor de politie en voor de rechter te bespreken. Onvermijdelijk komen dan vooral allerlei potentiële problemen aan de orde. Dat zou de indruk kunnen wekken dat psychologen zich beter verre van het strafrecht kunnen houden. Die indruk is onjuist. Met enige regelmaat kun-

nen psychologen een zinvolle en soms belangrijke en beslissende bijdrage leveren in opsporing, bij de vervolging en ter terechtzitting. Het werken voor het recht kan ook grote bevrediging geven. De problemen die door politie en rechter aan psychologen gepresenteerd worden, vormen in veel gevallen een bijzonder interessante intellectuele uitdaging. Dat werk kan echter slechts zinvol worden gedaan als de grenzen strikt worden bewaakt. Ik vat tot slot een aantal van die grenzen samen.

1. Voer in een strafzaak altijd slechts één enkele taak uit, hoe verleidelijk het ook kan zijn om de vragenstellers op velerlei gebied verder te helpen.
2. Bespreek in de eerste plaats de vragen die moeten worden beantwoord. Zijn dat vragen waarin een beroep wordt gedaan op de eigen deskundigheid? Weten wij van dit probleem wel voldoende op grond van een deugdelijke en getoetste theorie? Is die theorie specifiek genoeg om in individuele gevallen toe te passen? Biedt het voorgelegde materiaal – in de regel het dossier – voldoende aanknopingspunten om iets zinvol te zeggen? Kan een methode worden toegepast die zinvol tot uitspraken kan leiden? Als één of meer van die vragen negatief worden beantwoord, moet men 'neen' verkopen.
3. Houd er rekening mee dat bij vragen van de rechter een oordeel wordt gevraagd dat als definitief wordt beschouwd.
4. Houd er rekening mee dat de ontvanger van de antwoorden de kwaliteit van die antwoorden niet zelfstandig kan controleren. Men moet zich dus kwetsbaar opstellen door ook tegenargumenten te presenteren en te wijzen op andere methoden of collega's die tot een ander oordeel zouden komen.
5. Vermijd jargon en versluijrend taalgebruik. Alles in ons vak kan aan ontwikkelde leken als rechters uitgelegd worden zonder moeilijk te doen.
6. De rode draad van onderzoeksmateriaal naar conclusies moet glashelder zijn en mag geen misverstanden oproepen.

Als deze, en wellicht nog andere, regels gehandhaafd worden, kunnen psychologen zinvol bijdragen aan het strafrecht. Als dat niet gebeurt, krijgen psychologen niet alleen een slechte naam, maar zullen politie en rechters vaker dan wenselijk is oordelen over het bewijs met hun juristenintuïtie of op basis van slechte voorlichting door de deskundige. Dat dit tot dubieuze veroordelingen kan leiden, heeft recent een aantal grote strafzaken laten zien.

Prof.dr. P.J. van Koppen is senior hoofdonderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden en hoogleraar rechtspsychologie bij de Faculteiten der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht en de Vrije Universiteit Amsterdam. E-mail: <pvankoppen@nscr.nl>.

Noten

Ik dank Harald Merkelbach voor commentaar op een eerdere versie.

1. In de meeste gevallen wordt de deskundige overigens niet ingeschakeld door de beslissende rechters, maar al eerder door een rechter-commissaris, een officier van justitie of door de advocaat van de verdachte. Dat doet aan de hier besproken problemen niets af.
2. Dat is gebaseerd op jurisprudentie van de Hoge Raad (HR 30 maart 1999, NJ 1999, 451, CBCA, m.nt. 'tH en HR 27 januari 1998, NJ 1998, 404, *Schoenmaker blijf bij je leest*, m.nt. JR).

Literatuur

- Blaauw, E., Ferenschild, K.C.P.M., Koppen, P.J. van & Sheridan, L.P. (2002). Gedragkundige daderprofieling. In P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H. Merkelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht* (p. 217-235). Deventer: Kluwer.
- Bullens, R.A.R. (2006a). Evaluatierapport Posthumus zet de wereld op zijn kop. Justitie op deskundigenstoel en deskundige op stoel van justitie. *Nederlands Juristenblad*, 81, 1356-1359.
- Bullens, R.A.R. (2006b). Naschrift. *Nederlands Juristenblad*, 81, 1425.
- Cohn, D.S. (1991). Anatomical doll play of preschoolers referred for sexual abuse and those not referred. *Child Abuse and Neglect*, 15, 455-466.
- Groot, A.D. de (1961). *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*. Den Haag: Mouton.
- Jelicic, M. & Merkelbach, H. (2006). Waarom de werkwijze van het Pieter Baan Centrum aan herziening toe is. *Ars Aequi*, 55, 265-269.
- Koenraad, F., Mooij, A.W.M. & Mulbregt, J.M.L. van (red.). (2004). *De persoon van de verdachte. De rapportage pro justitia vanuit het Pieter Baan Centrum* (3de ed.). Arnhem: Gouda Quint.
- Koppen, P.J. van (2003). *De Schiedammer parkmoord. Een rechtspsychologische reconstructie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri (met medewerking van Ch. Dudink, M. van der Graaf, M. de Haas, J. van Luik en V. Wijsman).
- Koppen, P.J. van (2004a). *Paradoxen van deskundigen. Over de rol van experts in strafzaken*. Deventer: Kluwer (oratie Maastricht).
- Koppen, P.J. van (2004b). Weg van de toerekeningsvatbaarheid. Over rapportages over de verdachte. *Trema*, 27, 221-228.
- Koppen, P.J. van (2006a). De fluwelen handschoen van Posthumus. Over hetgeen ontbreekt in het rapport over de Schiedammer Parkmoord. *Trema*, 29, 57-66.
- Koppen, P.J. van (2006b). Lering uit de Schiedammer Parkmoord. *Trema*, 29, 111-113.
- Koppen, P.J. van, Hessing, D.J., Merkelbach, H. & Crombag, H.F.M. (red.). (2002). *Het recht van binnen. Psychologie van het recht*. Deventer: Kluwer.
- Koppen, P.J. van, Poot, C.J. de & Koppen, M.V. van (2000). Cirkels van delicten. Over pleegplaatsen van misdrijven en de woonplaats van de daders. *De Psycholoog*, 35, 435-442.
- Merkelbach, H. & Jelicic, M. (2004). *Hoe een CIA-agent zijn geheugen hervond en andere waargebeurde verhalen*. Amsterdam: Contact.
- Nierop, N.M. & Eshof, P. van den (2001). *De feiten beschouwd. Verslag van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken over de periode 1 oktober 1999 - 31 december 2000*. Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten (zie <http://www.om.nl/publikat/zeden/lebz.htm>).
- Nierop, N.M. & Eshof, P. van den (2003). *De ontstaansgeschiedenis ontrafeld. Onderzoeksverslag van de Landelijke Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken over de periode 2001-2002*. Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten (zie <http://www.om.nl/pg/documents/zedenzaken.pdf>).
- Popper, K.R. (1934). *Logik der Forschung. Zur Erkenntnistheorie der modernen Naturwissenschaft*. Wien: Springer.
- Posthumus, F. (2005). *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer Parkmoord. Rapportage in opdracht van het College van Procureurs-Generaal*. s.l.: Openbaar ministerie (zie www.om.nl).
- Posthumus, F. (2006). Waarom 'onbegrijpelijk'? *Nederlands Juristenblad*, 81, 1423-1424.
- Rassin, E. & Merkelbach, H. (1999). The potential conflict between clinical and judicial decision making heuristics. *Behavioral Sciences and the Law*, 17, 237-248.
- Rinne, T. & Heijdelberg, E. (2006). De Schiedammer Parkmoord is een les met gebruiksaanwijzing. *Trema*, 29, 71.
- Ruiter, C. de & Hildebrand, M. (2002). Over toerekeningsvatbaarheid. In P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H. Merkelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen. Psychologie van het recht* (p. 687-697). Deventer: Kluwer.
- Vogelzang, H. (2006). Deskundigen in de opsporing. *Blauw*, 2006 (11), 6-9.
- Vrij, A. (1998). *De psychologie van de leugenaar. Liegen en voorgelogen worden op het werk, in de rechtszaal en thuis*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

- Vrij, A. (2004). Why professionals fail to catch liars and how they can improve. *Legal and Criminological Psychology*, 9, 159-182.
- Wagenaar, W.A. (2006). *Vincent plast op de grond. Nachtmerries in het Nederlandse recht*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Wagenaar, W.A. & Crombag, H.F.M. (2005). *The popular policeman and other cases. Psychological perspectives on legal evidence*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wegner, D.M. (2002). *The illusion of conscious will*. Cambridge, MA: MIT Press.
- White, S.O., Strom, G.A., Santilli, C. & Halpin, B.M. (1986). Interviewing young sexual abuse victims with anatomically correct dolls. *Child Abuse and Neglect*, 10, 519-529.

Psychologists for justice. On help by behavioural scientists to the police and the court

P.J. van Koppen

More and more psychologists are called in to help the police in their investigations or to aid the court in evaluating evidence. Working in that foreign legal world may be gratifying to the psychologist and helpful to the legal world. Psychologist, however, should realize that they do work in an environment where one only can operate if the boundaries of their work are guarded. Some of the boundaries are discussed, using cases as examples. These boundaries include: only perform a single task in each criminal case; only act if the psychologist's expertise may be helpful, using solid theory and sound methods; expect that the court considers the psychologist's opinion as a final judgement; lawyers cannot evaluate the expertise given, thus one should provide them with possible counterarguments; evade jargon; and the thread from what is observed to the conclusions should be crystal clear.